

EGY VILÁGRASZÓLÓ TÖRTÉNET
Az 1956-os magyar menekültválság kézikönyve

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

MANUALIA

Seriem fundavit

PÁL FODOR

Redigit

ANTAL MOLNÁR

ELKH | Eötvös Loránd
Research Network

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2022

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
KÉZIKÖNYVEK

Egy világraszóló történet
Az 1956-os magyar menekültválság
kézikönyve

Szerkesztette
Kecskés D. Gusztáv és Scheibner Tamás

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2022

A kötet *Az 1956 utáni menekültség és a magyar emigráns közösségek a hidegháború idején* című NKFI-FK-1 135586 azonosító számú pályázat támogatásával készült.

A kötet kiadását az ELKH Titkársága támogatta.

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Lektor: Horváth Sándor

Az angol nyelvű tanulmányokat fordította:
Hegedüs Gyula és Lutter Andrásné Hegedüs Ildikó

© Szerzők, szerkesztők, 2022

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022

A mutatókat készítette:
Honos Bálint és Varga Zsófia

ISBN 978-963-416-348-0

ISSN 2786-3026

Borítón: Szimpátiatüntetés Magyarorszáért Eindhovenben, 1956. november 5.
(wikimedia); Magyar menekültek a buchsi táborban, 1956
(Fortepan/ETH-Bibliothek Zürich/Jack Metzger);
Magyar menekültek fogadása a zürichi repülőtéren, 1956
(Fortepan/ETH Zürich/Jack Metzger);
hátlul: Magyar menekültek Svájcban, 1956 (Fortepan/ETH Zürich/Jack Metzger)

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió-
és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

TARTALOM

KECSKÉS D. GUSZTÁV – SCHEIBNER TAMÁS: Az 1956-os magyar menekültek kutatása. Előszó	9
I. KONTEXTUS	
JUSSI M. HANHIMÄKI: Egyetlen fa a rengetegben? A magyar menekültválság globális kontextusban	15
SŁAWOMIR ŁUKASIEWICZ: Migráció Kelet- és Közép-Európából a hidegháború idején	25
II. NEMZETKÖZI SZERVEZETEK	
GEORG KASTNER: Az ENSZ Közgyűlése	37
MARJOLEINE ZIECK: Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága	49
NAGY ANDRÁS: Az ENSZ Közgyűlés Magyarországgal foglalkozó öttagú különbizottsága	63
KECSKÉS D. GUSZTÁV: A Vöröskereszt Társaságok Ligája	73
SCHEIBNER TAMÁS: Amerikai filantróp alapítványok	83
JAMES P. NIESSEN: Egyházak és segélyszervezeteik	97
ANNA MAZURKIEWICZ: Az Európai Rab Nemzetek Gyűlése (ACEN)	109
III. A MENEKÜLTEK	
MURBER IBOLYA: A menekültek statisztikai jellemzői	125
BARÁTH MAGDOLNA: A Kádár-kormány menekültpolitikája	135
LÉNÁRT ANDRÁS: A repatriálás	145
TIPHAINÉ ROBERT: Hazatelepülő menekültek: Svájc példája (1956–1963)	159
PALASIK MÁRIA: A magyar titkosszolgálatok és az 1956-os kivándorlók	173
PETER RUGGENTHALER – MAXIMILIAN GRAF: A Szovjetunió és a magyar menekültek Ausztriában	187
SOMLAI KATALIN: Nemzetközi segélynyújtás az ötvenhatos élettörténetekben	197

TARTALOM

KUBASSEK JÁNOS: Menekülő egyetemistákból sikeres értelmiségiek. Sorsok	215
ILLÉS SÁNDOR: Az 1956-os elvándorlás demográfiai hatásai Magyarországon	227

IV. ORSZÁGTANULMÁNYOK: EURÓPA

MURBER IBOLYA: Ausztria	237
KATARINA KOVAČEVIĆ – MURBER IBOLYA: Jugoszlávia	253
CSERESNYÉS FERENC – ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER: Németországi Szövetségi Köztársaság	265
KECSKÉS D. GUSZTÁV: Svájc	275
MURBER IBOLYA: Liechtensteini Hercegség	293
HEGEDÜS GYULA: Egyesült Királyság	301
APOR BALÁZS: Írország	313
KECSKÉS D. GUSZTÁV: Franciaország	327
FRANK CAESTECKER – HAJTÓ VERA: Belgium	341
MARJOLEINE ZIECK: Hollandia	353
HALLVARD TJELMELAND: Norvégia	365
ANDERS WIGERFELT-SVENSSON: Svédország	377
ANDERS WIGERFELT-SVENSSON: Dánia	389
SZEGŐ IVÁN MIKLÓS: Finnország	401
GYÖNKI VIKTÓRIA: Izland	413
ANDREA CARTENY – ELENA TOSTI DI STEFANO: Olaszország	421
LÉNÁRT T. ANDRÁS: Spanyolország	431
SZILÁGYI ISTVÁN: Portugália	443

V. ORSZÁG- ÉS RÉGIÓTANULMÁNYOK: EURÓPÁN KÍVÜL

DEÁK NÓRA: Egyesült Államok	455
CHRISTOPHER ADAM: Kanada	465
CSIKÓS ZSUZSANNA: Latin-Amerika	477
SZILÁGYI ÁGNES JUDIT: Brazília	487
ZSONDA MÁRK: Argentína	501
DOMINGO LILÓN: Dominikai Köztársaság	511
JANCSÓ KATALIN: Peru	519
SZENTE-VARGA MÓNIKA – AGUSTÍN SÁNCHEZ ANDRÉS: Mexikó	527
EMRE SARAL: Törökország	537
LÉNÁRT ANDRÁS: Izrael	553
DAWN BOLGER: Ausztrália	569
BÚR GÁBOR: Dél-afrikai Unió	581

TARTALOM

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

KECSKÉS D. GUSZTÁV – SCHEIBNER TAMÁS:
Lokális menekültválság – globális megoldások. Az 1956-os
magyar menekültek befogadása 593

VII. FÜGGELÉK

Táblázatok 635
Ábrák 646
Térképek 650
Válogatott bibliográfia 655
Rövidítések 657
Személynévmutató 667
Földrajzinév-mutató 683

KECSKÉS D. GUSZTÁV – SCHEIBNER TAMÁS

Az 1956-os magyar menekültek kutatása

Előszó

Az elmúlt évtizedben a *történeti migrációkutatásban* léptékváltás tapasztalható: a migrációs útvonalak, a bevándorlói közösségek tapasztalatai, a társadalmi integráció folyamatai iránt megnövekedett az érdeklődés. Az olyan országokban, ahol az államiság a nemzeti önelbeszélés szerint eleve szorosan összefonódott a bevándorlással, mint például az Egyesült Államokban vagy Kanadában, a migráció történeti kutatása természetesen mindig is nagyon jelentős szegmense volt a historiográfiának. Ugyanez a helyzet a legnagyobb kibocsátó országokkal, mint például Olaszországgal vagy Írországgal. A 2015-ös menekültválság és vándorlási hullám azonban szerte Európában is középpontba állította ezt a vizsgálódási irányt, illetve még inkább nyomatékosította a vándorlás globális léptékét. A migrációkutatást évtizedek óta meghatározó, elsősorban társadalomtudományi érdeklődésű és a politikai döntéshozatali folyamatokat támogatni igyekvő folyóiratok is növelték terjedelmüket, de ekkor indult például a kifejezetten történeti kérdésekre specializálódott *Journal of Migration History* (Brill). A lengyel, román vagy éppen magyar munkavállalók Kelet- és Közép-Európából Nyugatra irányuló kivándorlása már a kétezres évek óta növekvő figyelemben részesült, elég csak a Varsói Egyetem Migrációkutatási Központjának ekkoriban kiszélesedő tevékenységére utalni, mely a *Central and Eastern European Migration Review* című folyóiratot 2012 óta jelenteti meg. A lengyel történészek a diaszpóra méreteinél fogva régióinkban egyébként is élén járnak mind a kutatásban, mind a kutatási terület ehhez kapcsolódó intézményesítésében. A 2022-es ukrán menekülthullám várhatóan még sürgetőbbé teszi a migrációs folyamatok és helyzetek történeti elemzését is.

A kutatás fellendülését azonban nemcsak társadalmi okok, hanem emlékezet(politika)i igények is motiválták. Az első világháború százéves évfordulója kapcsán nagy figyelmet kapott az a folyamat, ahogy a szétilálódott birodalmak nyomában létesülő új nemzetközi szereplők egy új nemzetközi rendet alakítottak ki. Ennek során a hontalan és menekült tömegek státuszának rendezése jelentős szerepet játszott. A népességmozgások és intézményes szabályozásuk modern kori történetének vizsgálata nélkül nehezen képzelhető el a 20. századi diplomáciatörténet. Más szinten bár, de az 1956-os forradalom és szabadságharc ötven- és hatvanéves évfordulója is tekintetbe vehető: számos visszaemlékezés és tanulmány jelent meg, melyek a magyar menekültekkel foglalkoztak. Mégis azt mondhatjuk, hogy a közelmúlt egyik legjelentősebb

európai menekültválságának, az 1956/57-ben Magyarországról a szovjet invázió következtében távozott mintegy kétszázézer fő migrációjának és sorsának rendszeres és átfogó vizsgálata még nem történt meg. Kötetünk ezen változtat: az eddigi eredményeket szintetizálja és eredeti forrásfeltáró munkára is alapozva átfogó képet nyújt a 20. századi magyar történelem egyik kulcseményéről, mely – voltaképp a népességmozgás nemzetközi léptékben viszonylag kis volumenét meghaladó módon – az egész világra kiterjedő hatással volt, és amely hozzájárult annak a nemzetközi menekültbefogadási rendszernek a kialakulásához, amely sok tekintetben még ma is fennáll.

Az 1956-os forradalom nemzetközi jelentőségének mérlegelésekor az eddigi kutatások jórészt a közvetlen politika- és diplomáciatörténeti következményekre összpontosítottak. Érdemes azonban a forradalom hosszabb távú hatásait is mérlegelni, mely nem történhet meg a menekültek sorsának feltárása és tágabb összefüggésrendbe állítása nélkül. Ez a kötet ezt a távlati célt segíti elő. Egyrészt (I. blokk) globális és regionális (kelet- és közép-európai) kontextusba állítja a menekültkrízist, vagyis mérlegeli az összehasonlítás lehetőségét más hasonló eseményekkel. Másrészt (II. blokk) összefoglalja és bemutatja azoknak a nemzetközi szervezeteknek (pl. ENSZ, egyházak és vallási szervezetek, segélyszervezetek) a szerepét, amelyek a menekültek közvetlen segélyezésében részt vettek. Ezeknek a szervezeteknek a vizsgálata nemcsak arra irányul, hogy miként segítették a menekülteket, hanem lehetőség szerint arra is, hogy az 1956/57-es migráció milyen változásokat hozott az adott szervezeten belül, vagyis végső soron arra, hogy milyen strukturális változások történtek a nemzetközi kapcsolatokban a magyar kivándorlási hullám következtében.

A III. blokk fejezetei magukra a menekültekre fókuszálnak. Azt mutatják be, hogy társadalmi léptékben kik és milyen megfontolásból hagyták el az országot, milyen nehézségekkel szembesültek a menekülés folyamán. Arra is kitérnek, hogy az 1956-os menekültek identitása miként alakult egy új politikai-kulturális környezetben, milyen kihívások érték őket és milyen döntéseket hoztak az integráció során, illetve milyen reakciókkal szembesültek, az integráció ágensei milyen módon kezelték a felmerülő problémákat. Emellett azt is vizsgálják, hogy az 1956-osok hogyan illeszkedtek be egyrészt a magyar migrációs közösségekbe, másrészt a befogadó társadalomba. A kérdéskörnek a hidegháború kontextusába való szerves beágyazását biztosítja a Kádár-kormány magatartásának, a hazatelepülés ösztönzésének bemutatása éppúgy, mint a titkosszolgálati vonatkozások megvilágítása.

A IV–V. blokk abban segít tájékozódni, hogy azok az országok, amelyek menekültek befogadása mellett döntöttek, milyen módon vettek részt a krízis megoldásában. Nem feltétlenül a menekültek száma miatt lehet egy-egy ország érdekes esettanulmány tárgya: az apró Liechtenstein és a kontinensnyi Ausztrália egészen eltérő indokokkal, feltételekkel és körülmények közt biztosítottak a kivándorlóknak lehetőségeket. A menekültek folyamatos, országok közötti mozgását figyelembe véve az Európán kívüli befogadást tárgyaló

blokkban egy regionális tanulmány is helyet kapott Latin-Amerikáról, kitöltve azokat az információs réseket, amelyek egy-egy ország tárgyalásakor nem jelenhettek meg, de a régió szempontjából fontosnak mutatkoznak.

Az egyes államokról szóló tanulmányok az adott országgal kapcsolatos kérdéseket alapvetően aszerint tárgyalják, ahogy azt az ottani történések logikája és a rendelkezésre álló forrásanyag lehetővé teszi, de a fejezetek egységesége érdekében részletes szempontrendszert dolgoztunk ki szerzőinknek. Ez alapján lehetőség szerint kitérnek az 1956-os forradalom idején az adott ország politikai berendezkedésére, valamint bel- és külpolitikai környezetére; arra, hogy a menekültkrízis első hírére miként reagált a nagypolitika; a menekülteket fogadó jogi és intézményi környezetre; a kidolgozott menekültprogramokra, és ezek fényében a konkrét állami lépésekre (döntés a befogadásra nézve és ennek előtörténete, elhelyezésük, válogatásuk, szakmai-tanulmányi orientáció, bevonás a társadalombiztosítási rendszerbe, nyelvtanítás); a menekültek befogadásának társadalmi és munkaerőpiaci hatásaira, a közvélemény reakciójára; a menekültek kapcsán kibontakozó belpolitikai vitákra; az integráció problémáira, a menekültek boldogulási stratégiáira; illetve a segítséget nyújtó legfontosabb szereplőkre és konkrét tevékenységükre.

A kötet azzal a céllal készült, hogy egyrészt további segítséget nyújtson a magyar menekültek kutatói számára, másrészt a felsőoktatásban használható tankönyvként segítse a diákok és tanárok munkáját. Ezért a Függelékben a kézikönyv fejezeteit nemcsak újonnan talált statisztikai táblázatokkal és diagramokkal egészítettük ki, hanem újra is közlünk már máshol elérhető, de fontos adatsorokat. A segédkönyv jelleget szolgálja az egyes fejezetek végén található összefoglaló a témához kapcsolódó legfontosabb levéltári forrásokról. A kézikönyv *Az 1956 utáni menekültválság és a magyar emigráns közösségek a hidegháború idején* című projekt (NKFI-1 FK-135586, témavezető: Scheibner Tamás) keretében készült egy tágabb koncepció egyik elemeként, mely a magyar menekültek nemzetközi hatásának felméréséhez kíván segítséget nyújtani a kutatóknak. A kézikönyv az ennek keretében készülő online bibliográfiával és archívumi gyűjteményi útmutatóval együtt használva reményeink szerint ösztönzően hat majd a témában folyó kutatásokra.

A múlt század egyik jelentős menekültválsága kötetünk révén történetileg összehasonlíthatóvá válik egyéb 20. századi és jelenkori migrációs folyamatokkal, érdemben mérleghetők a hasonlóságok és különbségek, ami hozzásegíthet populációk mozgását érintő történeti és aktuális kérdések megválaszolásához.